

І. О. Романенко, аспірант кафедри статистики,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»

ВПЛИВ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ НА ФОРМУВАННЯ РИНКУ ПРАЦІ В УКРАЇНІ

АНОТАЦІЯ. У статті представлено результати проведеного дослідження щодо трудової міграції в Україні. Виявлено напрями та обсяги трудової міграції в країні світу. Визначено вплив міграційних процесів на формування ринку праці в Україні.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: трудова міграція, міграційний процес, масштаби трудової міграції, безробіття, ринок праці, трудовий потенціал.

АННОТАЦИЯ. В статье представлены результаты проведенного исследования по трудовой миграции в Украине. Выявлено направления и объемы трудовой миграции в страны мира. Определено влияние миграционных процессов на формирование рынка труда в Украине.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: трудовая миграция, миграционный процесс, масштабы трудовой миграции, безработицы, рынок труда, трудовой потенциал.

ANNOTATION. The article presents the results of the conducted researches in labor migration in Ukraine. It was detected the direction and volume of labor migration in the world. Determine the influence of migration processes on the formation of a labor market in Ukraine.

KEYWORDS: labour migration, migration process, scales of labor migration, unemployment, labor market, labor potential.

Постановка проблеми. Протягом останнього десятиліття в Україні відбулися кардинальні зміни в соціальній, політичній і економічній сферах життя. Під тиском принципово нових тенденцій і явищ у соціально-економічному середовищі, докорінно змінився напрям міграційних процесів на формування та функціонування ринку праці. Зростаючі масштаби трудової міграції, змінюють поведінку суб'єктів економічних відносин і принципи їх взаємодії, що в свою чергу призводить до дисбалансу між попитом і пропозицією на ринку праці, а також суттєво впливають на подальший розвиток суспільства.

Дослідження напрямів міграційних потоків населення працездатного віку та їх вплив на формування ринку праці в Україні, співвідношення попиту і пропозиції на ньому є актуальним у нинішніх умовах економічного розвитку країни. Також актуальність дослідження посилюється ще й тим, що на сьогоднішній день не

існує механізмів взаємодії між державною політикою зайнятості та міграційною політикою, тоді як у ряді випадків міграція змінює не тільки кількісні пропорції між попитом і пропозицією на робочу силу, а й істотно впливає на розвиток країни загалом.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Значний внесок у розробку методології та методики дослідження трудової міграції був втілений у працях таких вітчизняних і зарубіжних вчених, як: Дж.Саймон, С. Кастл, М. Тоффлер, Б. Гхош, Р. Епплеярд, С. Бандур, О. Бугрова, О. Гладун, Е. Лібанова, О. Маліновська, С. Мельник, М. Романюк та ін.

Проблеми функціонування ринку праці, його принципи і механізм дії, причини виникнення безробіття висвітлені у працях таких науковців, як: З. П. Бараник, С. І. Бандур, Д. П. Богиня, В. С. Буланова, В. С. Васильченко, М. О. Волгіна, В. М. Данюк, М. І. Долішній, О. А. Грішнова, Т. А. Заяць, Н. Д. Лук'янченко, Ю. М. Маршавіна тощо.

Постановка задачі. Огляд вітчизняних і зарубіжних наукових праць, що присвячені питанням міграції та функціонуванню ринку праці, дає підстави стверджувати, що проблеми цього соціально-економічного явища здебільшого залишаються відкритими і потребують подальшого дослідження.

Метою дослідження є визначення масштабів трудової міграції та їх впливу на формування ринку праці в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогоднішній день формування українського ринку праці пов'язано з рядом проблем, які заважають ефективному соціально-економічному розвитку як всієї країни, так і її окремих регіонів. Дисбаланс між попитом і пропозицією на робочу силу, що є характерним для сучасного ринку праці, призводить до тотального безробіття населення працездатного віку, проблем зайнятості молоді, зниження рівня заробітної плати тощо. Всі ці аспекти безпосередньо впливають на зростання міграційних процесів, нелегальних зовнішніх і неформалізованих внутрішніх трудових міграцій і формування тіньового ринку праці.

Формування ринку праці — це складний механізм, який має бути побудований на збалансованій системі. Оскільки саме баланс попиту і пропозиції робочої сили має значний вплив на соціально-економічний розвиток і тісно пов'язаний з такими явищами, як безробіття, бідність, зайнятість, що становлять надзвичайно складну проблему як країни в цілому, так і її окремих регіонів.

Робоча сила є специфічним товаром на ринку праці, і її ринкова пропозиція залежить від числа працівників, які готові продава-

ти свою працю роботодавцям. Число таких працівників залежить від процесів відтворення населення (народжуваності, смертності тощо), а в останні роки відбувається значний вплив міграційних процесів, особливо це стосується трудової міграції — її рівня. Рівень міграції населення, і перш за все рівень трудової міграції, є одним з найважливіших факторів впливу на формування, функціонування та розвиток українського ринку праці.

Баланс попиту і пропозиції утворюють ринкову ціну на робочу силу, однак становлення ціни визначається співвідношенням попиту і пропозиції. Більша частина працівників не погоджуються працювати на запропоновану оплату, оскільки її рівень не достатній для задоволення навіть першочергових потреб. Тому, більшість економічних агентів вимушені мігрувати у пошуках робочого місця, розглядаючи при цьому пропозиції регіонального, державного або ж світового ринків праці.

Мобільність працездатного населення є однією з характерних ознак ринку праці. Суть її полягає в готовності частини трудового потенціалу мігрувати з метою працевлаштування на робочі місця з більш привабливими умовами. При цьому мова йде про вільний вибір місця, умов праці та можливість працевлаштування на легальних засадах. На нинішньому етапі мобільність населення є вимушеною, і у переважній більшості випадків має нелегальний характер, що негативно впливає на формування ринку праці.

Напрями трудових міграцій мають доволі чітку географічну спрямованість: переважно в бік до найближчих країн або більш віддалених країн, але з більш привабливою економічною ситуацією. Представлені офіційною статистикою дані дають змогу виявити напрями руху трудових мігрантів і їх структуру за різними соціально-демографічними ознаками, проте не в змозі вимірити рівень та інтенсивність прояву трудової міграції, тенденції міграційних потоків. Зазначимо, попри розходження щодо чисельності трудових мігрантів, усі джерела однакові щодо основних країн їхнього призначення. На рис. 1 представлено структуру та напрями трудових мігрантів України в 2012 році.

Офіційна статистика не відображає дійсних масштабів щодо обсягу та інтенсивності міграційного процесу. Проведені вибіркові дослідження та експертні оцінки дають підставу стверджувати, що реальна кількість працівників-мігрантів у десятки, а той у сотні разів більша за представлені офіційні статистичні дані. Цей факт підтверджують також і розбіжності в даних українських джерел і від поданої інформації основними країнами призначення трудових мігрантів.

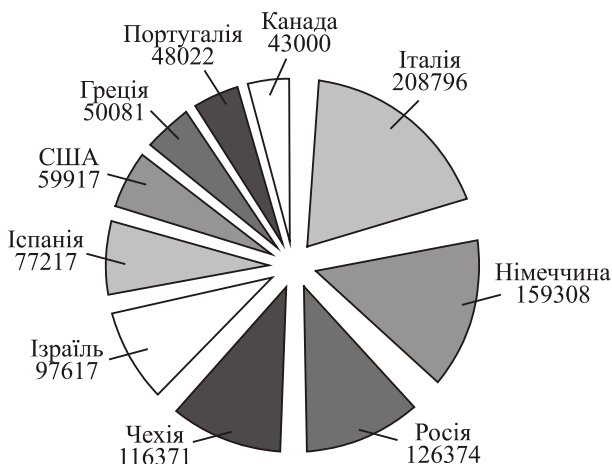

Рис. 1. Кількість і напрями трудових мігрантів України за країнами призначення у 2012 р.

Парадоксальним залишається той факт, що українці мігрують у пошуках роботи в країни, де рівень безробіття знаходиться на тому ж самому рівні що і в Україні, а інколи навіть і вищими.

На рис. 2 представлено динаміку рівня безробіття в Україні та країнах-реципієнтах у 2009—2011 рр.

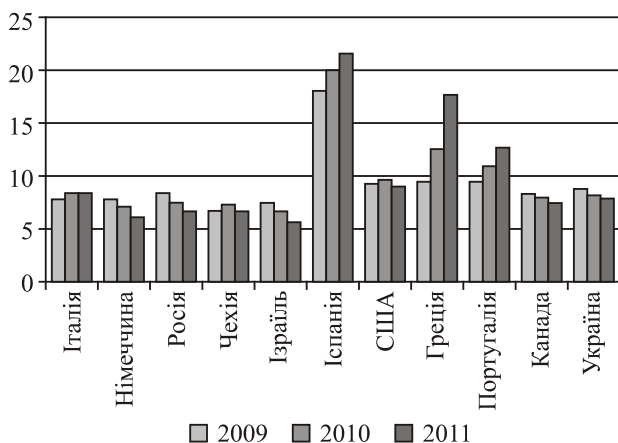

Рис. 2. Динаміка рівня безробіття населення в Україні та країнах-реципієнтах у 2009—2011 рр.

Представлені статистичні дані свідчать, що рівень безробіття в Україні хоч і зріс, проте знаходиться в межах допустимих норм (2,4 %), враховуючи несприятливе економічне становище країни та фінансово-економічну кризу.

У кінці 2011 року рівень безробіття в Україні був одним з найнижчих в Європі, проте ці дані враховують лише офіційно зареєстрованих безробітних, вони є не зовсім точними, через що реальний рівень безробіття в країні може бути набагато вищим. В Україні показник безробіття базується на кількості осіб, що стали на облік у центрі зайнятості. За методологією МОП рівень безробіття суттєво перевищує рівень зареєстрованого безробіття, але все ж є низьким за європейськими стандартами.

Збільшення рівня безробіття посилює напругу на ринку праці, призводить до погіршення рівня життя людей, має значний вплив на переміщення населення працездатного віку, призводить до економічних, демографічних і соціальних втрат у суспільстві. Але, загалом, його вплив на економічне та соціальне життя суперечливий, крім негативних наслідків слід відмітити і низку позитивних моментів, які слугують умовою зростання виробництва, підвищення дисципліни та ефективності праці зайнятих. За рахунок мобільності населення зменшується напруга на регіональних ринках праці.

Але відтік робочої сили за межі українських кордонів не завжди впливає на збалансованість попиту і пропозиції на ринку праці, оскільки звільнені українцями робочі місця одразу займають іммігранти, які нелегально перебувають до нашої держави.

Відповідно до статистичних даних Україна посідає лідируючі позиції у світі, як серед країн-донорів робочої сили так і серед країн-рецепієнтів. За підсумками 2012 року в Україну офіційно іммігрувало в кілька разів більше населення, ніж виїхало за кордон (рис. 3).

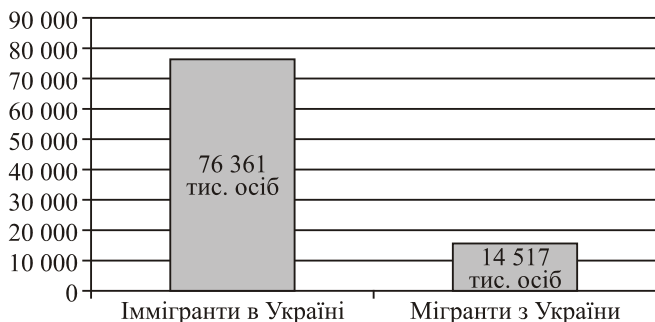

Рис. 3. Співвідношення міграційного руху населення за 2012 рік

З представлених офіційних статистичних даних видно, що чисельність українського населення, що вибуло не спроможне вплинути на ефективне формування українського ринку праці, оскільки абсолютні масштаби прибуття (76361 тис. осіб) у 5 раз перевищують абсолютні масштаби вибуття (14 517 тис. осіб).

Дані представлені офіційною статикою занадто різняться з даними міжнародних організацій і даними вибірових досліджень. Так, за оцінками ООН в Україні перебуває 6,7 млн іммігрантів, у тому числі і нелегальних. Дана статистика піднесла Україну у рейтингу країн-рецепієнтів на четверту позицію після США, Росії та Німеччини. За останні десять років потік іммігрантів зріс у кількісному вимірі та розширився у географічному розрізі.

Учасниками імміграційних потоків в Україну є різні країни, починаючи від Афганістану і закінчуючи США, але найбільша кількість іммігрантів спостерігається із країн Середньої Азії, які здебільшого зайняті у робітничих професіях (рис. 4).

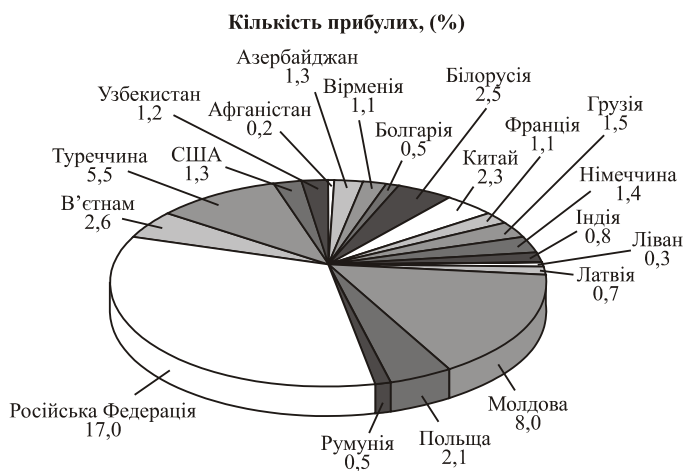

Рис. 4. Кількість трудових іммігрантів до України у 2012 р.

Однак найгірше, що з України їдуть молоді, високоосвічені люди, тим самим погіршується інтелектуальний і репродуктивний потенціал нашої держави.

Міграційне сальдо в Україні має позитивне значення і складає 61 844 тис. осіб.

У теперішній час виділяються дві основні позиції щодо необхідності та наслідків зовнішньої міграції в Україні. Згідно з першою, міграція негативно позначається на українській еконо-

міці, бо сприяє її консервації у сфері висококваліфікаційних професій, веде до збільшення робочих місць, що потребують некваліфікованої ручної праці. У зв'язку з чим, необхідно зупинити відтік мігрантів і не заохочувати трудову імміграцію, дотримуючись відповідної державної політики в області зовнішньої міграції.

Інша позиція полягає в тому, що зовнішня трудова імміграція вкрай необхідна українській економіці, а тому жорстка міграційна політика, яка ставить дуже високі бар'єри, не ефективна, так як сприяє нелегальній трудовій імміграції, криміналізації цієї сфери економіки.

Необхідність зовнішньої трудової міграції пов'язується з дією трьох основних чинників. По-перше, з кризовими явищами в демографічних процесах, що знаходить вираз у скороченні чисельності населення України і його негативному природному прирості. По-друге, із збільшенням дефіциту кадрів у робітничих професіях. По-третє, зі змінами у структурі зайнятості корінного населення України, що проявляються в неухильному зниженні частки зайнятих у промисловості, будівництві. Структурні зрушення в зайнятості призвели до того, що на ринку праці з'явилися специфічні іммігрантські ніші, які практично неможливо заповнити за рахунок корінного населення.

Явище міжнародної трудової міграції прямо пов'язано із глобалізацією. Поряд з міжнародним ринком товарів, послуг і капіталів усе більшої сили набуває тепер і міжнародний ринок робочої сили. Національні ринки праці поступово втрачають свою замкнутість і відособленість. Між ними виникають транснаціональні потоки і переміщення робочої сили, які набувають постійного та системного характеру

Найближчим часом, 2013—2020 роки, скорочення працездатного населення очікується настільки значним і стрімким, що компенсувати його в цей короткий проміжок часу ні за рахунок зростання продуктивності праці, ні за рахунок перенесення виробництва в населені пункти з більш дешевою робочою силою, на думку фахівців, є неможливим. У зв'язку з цим робочі ресурси стануть найбільшим дефіцитом на українському ринку праці. Таким чином, єдиним джерелом поповнення ринку праці робочою силою стане міжнародна трудова імміграція.

Дана ситуація характерна для європейських ринків праці, де в останні роки спостерігається активна трудова мобільність населення. Що в свою чергу призвело до заповнення вакантних ніш на внутрішніх ринках праці, знизило дисбаланс між попитом і

пропозицією на робочу силу, і покращило демографічну ситуацію в країнах-реципієнтах.

Відповідно до статистичних даних попит на залучену іноземну робочу силу в різних галузях економіки нерівномірний. Так, більша частина вакансій 76 % приходить на робітничі процесії (водії, машиністи, продавці, будівельники), 14 % — освіта, культура, наука, соціальне забезпечення, охорона здоров'я, 4 % — управління, 3 % — страхування, кредитування, фінансовий консалтинг, інші галузі.

Таким чином, для ефективного формування і функціонування українського ринку праці необхідно налагодити інтеграційний процес як відтоку українського робочого ресурсу так і залучення іноземної робочої сили. Основною причиною залучення іноземців у сучасних умовах є: недостатня кількість робітників у окремих сферах робітничих професій, небажання корінного населення виконувати непрестижні види робіт, малокваліфіковану роботу, працювати в несприятливих умовах та за низькими розцінками праці. Подібні роботи є у багатьох галузях економіки у виробництві, будівництві і особливо у сільському господарстві.

Трудова міграція має як позитивний, так і негативний вплив на розвиток ринкових відносин країни.

Для країн-реципієнтів характерні такі переваги:

- підвищується конкурентоздатність товарів, що виробляються в країні, через зменшення витрат виробництва, які пов'язані з більш низькою ціною на іноземну робочу силу;
- стимулюється зростання виробництва та додаткова зайнятість у країні, оскільки іноземні робітники мають додатковий попит на товари та послуги;
- з'являється можливість під час кризи або безробіття звільнити в першу чергу іноземних робітників;
- країна значно економить на освітніх витратах та професійну підготовку кваліфікаційних робітників;
- країна значно економить на іноземній робочій силі при нарахуванні пенсійних виплат, оскільки залучені робітники не отримують пенсійного забезпечення та при реалізації різних соціальних програм.

Таким чином, країни, що залучають іноземну робочу силу, використовують її як фактор розвитку власних продуктивних сил, оскільки іммігранти привозять свої навички, досвід, знання та заповнюють вакантні посади на місцевих ринках праці.

Висновки з проведеного дослідження. В умовах глобалізації важливим фактором соціально-економічного розвитку більшості країн світу є міграційний процес. Трудова міграція в Україні є об'єктивним і невід'ємним елементом ринку праці, обсяги її мають тенденцію до зростання. Саме тому, необхідно для ефективнішого використання трудових ресурсів запровадити систему моніторингу міграційних потоків населення і удосконалити законодавче забезпечення. Оскільки просто зупинити трудову міграцію неможливо, то варто використовувати її позитивні наслідки та намагатися зменшити негативні.

Зростання трудової міграції має подвійний вплив. З одного боку, позитивно впливає на рівень життя населення і знижує дисбаланс між попитом і пропозицією на ринку праці. З іншого боку, є причиною демографічної кризи, що характеризується скороченням населення працездатного віку. Враховуючи складну демографічну ситуацію, слід приділити значну увагу розробці ефективної міграційної політики з урахуванням соціальних, економічних і політичних особливостей, яка б регулювала процеси трудової міграції та імміграції.

Література

1. Бараник З. П. Функціонування ринку праці: статистична оцінка: Монографія. — К.: КНЕУ, 2007. — 392с.
2. Балабанова Г. П. Трудова міграція в Україні в умовах глобалізації // Держава та регіони. — 2008. — №2. — С. 9—13.
3. Міжнародна організація з міграції. Представництво в Україні. Міграція в Україні факти і цифри. — Вересень 2011.
4. Малиновська О. А. Трудова міграція: соціальні наслідки та шляхи реагування. — К.: НІСД, 2011. — 40 с.
5. Офіційний сайт Державної служби зайнятості [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.dcz.gov.ua/>
6. Офіційний сайт Державного комітету статистики [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
7. Офіційний сайт Міжнародної організації з міграції в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://iom.org.ua/ua/>
8. Офіційний сайт Міністерства праці та соціальної політики Польщі [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.mpips.gov.pl/>
9. Офіційний сайт Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.unhcr.org.ua/ru/?lang=uk>

Стаття надійшла до редакції 19.04.2013 р.